

Alfred Köhler^{*}WYBRANE ZAGADNIENIA WYCOFYWANIA
Z EKSPLOATACJI ŚRODKÓW TRWAŁYCHWycofywanie środków trwałych z eksploatacji
jako faza procesu reprodukcji

Kompleksowe i powszechnie przyjęte ukierunkowanie polityki gospodarczej NRD, kontynuowanej także po IX Zjeździe SED, a polegające na realizacji podstawowych celów gospodarczych i zadań intensyfikacji produkcji, wymaga lepszego poznania i planowego wykorzystania wszystkich możliwości związanych z wycofywaniem środków pracy. Intensyfikacja produkcji społecznej zmusza do zwrócenia większej uwagi na zagadnienie wycofywania środków trwałych w systemie zarządzania i planowania gospodarką narodową.

Istniejąca obecnie w praktyce sytuacja w dziedzinie wycofywania z eksploatacji środków trwałych charakteryzuje się względnie niskim zakresem wycofywania i znacznym rozdrobnieniem tego rodzaju przedsięwzięć na liczne, lecz o niewielkim zasięgu.

Planowanie wycofywania środków trwałych, jak do tej pory ma charakter uboczny i wynikowy, co równoznaczne jest z niewykorzystaniem dla celów planistycznych tkwiących tu możliwości.

Systematyczna i możliwie pełna analiza ekonomiczna, łącząca w sobie elementy analizy naukowo-teoretycznej i praktycznej zjawisk i procesów towarzyszących likwidacji środków trwałych jest elementarną przesłanką dla charakterystyki i wyodrębnienia tej fazy reprodukcji, jaką stanowi proces wycofywania środków trwa-

^{*} Dr w Wyższej Szkole Ekonomicznej im. B. Leuschnera w Berlinie.

łych, jak również stanowi przesłankę jego powiązania z procesem reprodukcji jako całości. Krokiem w tym kierunku jest poznanie, ustalenie i systematyzacja występujących zjawisk i dokonujących się procesów.

Jeśli wycofywanie potraktuje się odpowiednio do powyższych założeń, wówczas jest rzeczą możliwą, aby w sposób konsekwentny potraktować wymogi kompleksowego planowania reprodukcji środków trwałych jako jedność wszystkich jej faz¹.

Punktem ciężkości w kierowaniu działalnością, polegającą na wycofywaniu, musi stawać się w coraz to większym stopniu - w kombinatach i przedsiębiorstwach - rodzaj i zakres zmian wartości użytkowej środków trwałych oraz to, w jakim stopniu mogą być one wywoływane właśnie wycofywaniem.

Traktując funkcję wycofywania jako fazy reprodukcji właśnie w ten sposób dojdzie się w końcu do wniosku, że nie normatywny czas użytkowania i opierające się na nim okresy amortyzacji stanowią rzeczowy punkt docelowy dla podejmowania decyzji w sprawach wycofywania, lecz że wnioski dotyczące wartości użytkowej, a wynikające z wycofywania, stanowią decydujący punkt wyjścia dla planowego wycofywania w ramach kompleksowej reprodukcji środków trwałych i procesu reprodukcji jako całości.

Określenie celu wycofywania - zmiana wartości użytkowej środków trwałych na skutek odpowiednich przedsięwzięć zgodnych z obecnymi i przyszłymi wymogami gospodarki narodowej - musi stać w centrum naszej uwagi.

Podstawowe znaczenie dla określenia powyższego celu ma to, w jakim stopniu wycofywanie służy intensyfikacji produkcji społecznej poprzez swe oddziaływania wynikające z wartości użytkowej oraz to, które z tych oddziaływań najlepiej służą realizacji postawionego celu.

Dwa rodzaje oddziaływania likwidacji środków trwałych na ich wartość użytkową

Wycofywanie z eksploatacji środków trwałych prowadzić może do nieuniknionych lub do możliwych (potencjalnych) następstw dotyczących wartości użytkowej środków trwałych.

¹ Jako fazy reprodukcji przyjmuje się: inwestycje, konserwację, polepszenie wykorzystania środków trwałych oraz ich wycofywanie.

Do następstw nieuniknionych należą wszystkie te, które pod wpływem czynników bezpośrednio określających wartość użytkową środków trwałych powodują zmiany w procesie reprodukcji środków trwałych i w innych fazach procesu reprodukcji społecznej. Tak rozumiane skutki mają charakter bezpośredni, ponieważ realizacja dalszych procesów nie jest warunkiem nieodzownym dla ich pojawienia się. Oto najczęściej występujące nieuniknione skutki wycofywania środków trwałych:

- redukcja stanu majątku trwałego,
- zmniejszenie liczby stanowisk pracy,
- obniżka kosztów eksploatacji środków trwałych,
- zmniejszenie nakładów na konserwację,
- likwidowanie (względnie wyzwalanie) powierzchni i pomieszczeń,
- zmiana warunków pracy specyficznych dla danej grupy środków trwałych.

Do potencjalnych skutków wycofywania należą zmiany w procesie reprodukcji środków trwałych i innych elementach składowych reprodukcji społecznej będące nieodzownym następstwem zmian wartości użytkowej środków trwałych. Do ich pojawienia się konieczna jest realizacja dalszych procesów i ewentualnie występowanie zmienionych warunków. Tym samym mają one charakter pośredni. Najważniejszymi potencjalnymi następstwami likwidacji środków trwałych są:

- poprawa wykorzystania majątku trwałego,
- wyzwolenie rezerw siły roboczej.

Charakterystyka nieuniknionych następstw wycofywania z eksploatacji środków trwałych

Redukcja stanu środków trwałych

Wycofanie jednego obiektu powoduje lukę w istniejącym dotychczas stanie środków trwałych, powodując tym samym określone dysproporcje w rozmiarach środków trwałych i ich strukturze. Ma to miejsce dlatego, że redukcji towarzyszy zmiana materialnej struktury majątku trwałego, np. przy takim samym poziomie technicznym środków trwałych ulec może poprawie ich stan fizyczny,

jeżeli obiekty wycofywane cechuje bardzo wysoki stopień zużycia. Wraz z redukcją stanu środków trwałych powstaje możliwość, a zarazem konieczność, nie tylko wypełnienia występujących luk, lecz i poprawy struktury majątku trwałego.

Ekonomicznym celem nie powinno być tylko rzeczowe zastępowanie wycofanych obiektów, lecz należałoby przy tym jednocześnie osiągać dalszy przyrost wartości użytkowych istniejących środków trwałych, a to poprzez włączenie nowych obiektów o wysokich właściwościach użytkowych. Redukcja stanowi w tym wypadku pewną jedność z następującymi po niej inwestycjami restytucyjnymi.

Takie eliminowanie - poprzez pozbywanie się zainstalowanych środków trwałych, o dużym znaczeniu dla zdolności produkcyjnej - oznacza ingerowanie w proces produkcyjny; wpływa ono na wyniki produkcyjne.

Redukcja stanu środków trwałych polega na wyeliminowaniu jednego lub kilku obiektów z wyodrębnionego i jednolitego zespołu środków trwałych. Zmiana stanu środków trwałych wynikająca z redukcji ich stanu może mieć dwojaki charakter:

1. Po pierwsze - przyjmuje się założenie, że część środków trwałych, jaką dysponuje przedsiębiorstwo, jest zbędna, tzn. że środków tych jest za dużo dla wykonania obecnych i przyszłych zadań. Ta nadmierna ilość wyraża się określoną liczbą obiektów, których wycofanie prowadzi do poprawy struktury środków trwałych.

2. Po drugie - przyjmuje się założenie, że obecnie istniejący stan majątku trwałego jest ustalony właściwie i jego struktura niezbędna dla realizacji zadań jest prawidłowa. Wycofanie musi jednak nastąpić, aby w przyszłości możliwe było ustalenie takiego stanu środków trwałych, który mógłby sprostać perspektywicznym wymogom co do ich wartości użytkowej.

Oddziaływanie redukcji majątku trwałego na rozmiary produkcji można ustalić za pomocą podstawowych kategorii z zakresu zdolności produkcyjnej, a także za pomocą wskaźnika produktywności środków trwałych lub wskaźnika kapitałochłonności.

Redukcja ilościowego stanu środków trwałych jako możliwość minimalizacji nakładów na środki trwałe ma swoje granice, gdyż moc produkcyjna, niezbędna dla wytwarzania określonej ilości wyrobów - wyrażona określonym stanem środków trwałych - nie może być przesadnie zmniejszana. To ilościowe minimum środków trwałych jest niezbędne, jeżeli mają one wykazywać się określoną wartością

użytkową dla realizacji celów im przypadających. Oddziaływanie - jeśli chodzi o wartość użytkową - redukcji stanu środków trwałych kryje w sobie w zasadzie możliwości usuwania istniejących dysproporcji w strukturze zasobów środków trwałych, aby tym samym zagwarantować efektywne funkcjonowanie środków trwałych niezbędne dla niezakłóconego rytmu produkcji.

Proporcjonalność stanu środków trwałych znajduje swój wyraz w dokładnie określonej zależności między zdolnościami produkcyjnymi poszczególnych odcinków produkcyjnych, stanowiących ogniwa procesu technologicznego. Proporcjonalność musi być również zachowana pomiędzy różnymi rodzajami środków trwałych (wyposażenie, urządzenia produkcyjne). Redukcja stwarza możliwość usuwania wąskich gardeł poprzez likwidację zbędnych obiektów produkcyjnych. Przyczynia się ona także do tego, że ilościowy przyrost niezbędnych operacji technologicznych i wynikający z tego przyrost środków pracy niezbędny dla zwiększenia rozmiarów produkcji będzie utrzymywany w granicach ekonomicznie uzasadnionych. I wreszcie redukcja majątku trwałego, dzięki swemu ukierunkowaniu na produkcję, przyczynia się do wytwarzania optymalnej wielkości urządzeń produkcyjnych i ustalania optymalnej wielkości przedsiębiorstw.

Wycofywanie środków trwałych wynika nie tylko z konieczności spowodowanej zmianą asortymentu czy technologii wytwarzania; stwarza ona także korzystne warunki - poprzez faktyczne wycofanie przeznaczonych do tego obiektów - dla dalszego doskonalenia środków trwałych w zakresie techniczno-technologicznym determinowanym określoną strukturą produkcji, jak i w zakresie ich konstrukcji.

Wycofywanie wynikające z rozmiaru i rodzaju produkcji powiązane jest ściśle i bezpośrednio z przestarzałą techniką i technologią, a także w coraz większym stopniu z wprowadzeniem nowoczesnej technologii i pojawieniem się nowych rodzajów wyrobów. Dzięki obu kierunkom postępowania mogą w określonych przypadkach odpadać dotychczasowe operacje robocze, a nawet całe elementy procesu technologicznego.

Wycofywanie nie może przebiegać w oderwaniu od zakresu i rodzaju powiązania obiektów wycofywanych w ramach procesu technologicznego, ponieważ jednocześnie z oddziaływaniem na wartość użytkową pojawiają się możliwości efektów w zakresie substytucji, koncentracji i proporcjonalności.

Zmniejszenie liczby stanowisk pracy

Wraz z wycofywaniem z eksploatacji środków trwałych pojawia się, jako jego następstwo, możliwość bezpośredniego usuwania stanowisk pracy.

Z każdym środkiem trwałym związana jest określona liczba stanowisk pracy. Jeden z podstawowych wymogów intensyfikacji produkcji społecznej zakłada, że określona ilość stanowisk pracy stać będzie w określonym stosunku do istniejącej ilości siły roboczej.

Nieunikniona likwidacja miejsc pracy wraz z usuwaniem obiektów do tego przeznaczonych jest w porównaniu do innych faz reprodukcji środków trwałych specyficznym efektem wycofywania. W aspekcie czasowym występuje on z chwilą unieruchomienia wycofywanych obiektów.

Szczególną uwagę zwrócić należy na likwidację stanowisk pracy nie obsadzonych lub obciążonych poniżej poziomu przeciętnego. Stanowiska te charakteryzują się niewielkim wykorzystaniem ekstensywnym i stąd wynikają dogodne warunki dla ich wycofania, ponieważ także poziom wykorzystania intensywnego w tym przypadku jest niewielki. Należy jednak zwrócić uwagę, aby:

- nie powstawały straty w zdolności produkcyjnej,
- następowało zwiększenie stopnia wykorzystania środków trwałych przez podnoszenie współczynnika zmianowości.

Zmniejszenie liczby stanowisk pracy jest przede wszystkim ilościowym skutkiem wycofywania środków trwałych. Poza pojedynczymi przypadkami nie powoduje jakościowej zmiany stanowisk pracy. Jednak w miarę usuwania stanowisk o niższym od przeciętnego poziomie technicznym, podnosi się przeciętny techniczny poziom pozostających w eksploatacji maszyn i urządzeń produkcyjnych.

Przez wycofywanie obiektów produkcyjnych zmniejsza się liczba jakościowo przestarzałych miejsc pracy, przy czym z reguły usuwane są obiekty o stosunkowo dużej ilości miejsc pracy. Nowe obiekty instalowane w miejsce likwidowanych charakteryzują się wyższym poziomem technicznym, a tym samym i relatywnie mniejszą liczbą stanowisk roboczych. Powstaje w ten sposób oszczędność miejsc pracy, a zwolnioną siłę roboczą przesunąć można do dziedzin, gdzie odczuwa się jej brak.

Obniżka kosztów własnych
wynikających z eksploatacji środków trwałych

Zainstalowanie środków trwałych w produkcji i jego stała eksploatacja pociąga za sobą określone nakłady bieżące wyrażone w kosztach własnych.

Do nakładów na eksploatację istniejących środków trwałych zalicza się wszystkie te koszty, które związane są ze środkami trwałymi i które określa się jako koszty wydziałowe lub ogólnozakładowe. Koszty te są istotną częścią składową kosztów własnych ogółem. Wchodzą tu takie rodzaje kosztów, jak:

- koszty piac związane z utrzymaniem środków trwałych w odpowiednim stanie,
- odpisy amortyzacyjne jako wyraz zużycia,
- koszty materiałów pomocniczych i energii.

Wraz z usuwaniem środka trwałego eliminowane są specyficzne koszty ogólnozakładowe związane z jego eksploatacją. Z reguły są one w wypadku takiego obiektu wyższe niż koszty ogólnozakładowe innych eksploatowanych takich samych środków trwałych, względnie podobnych, jak i często wyższe niż łączne przeciętne koszty ogólnofabryczne przypadające na jednostkę produkcji. Wyższy poziom kosztów wynika ze zmniejszonej jakości lub wydajności obiektu, co wyraża się w wyższej, niż przeciętna, liczbie postojów, większej ilości braków, poprawek itp. Poprzez to mogą wpłynąć one niekorzystnie na dalsze rodzaje kosztów.

Obniżka kosztów ogólnozakładowych zaczyna się w momencie unieruchomienia obiektu przeznaczonego do wycofania. Do wycofywania wybierać i przeznaczać należy te środki trwałe, które wykazują się wyższymi, niż przeciętne, kosztami ich eksploatacji. Jest to równoznaczne z ukierunkowaniem decyzji o wycofywaniu na te środki trwałe, które powodują najwyższe koszty własne wynikające z ich eksploatacji.

Intensyfikacja produkcji społecznej zakłada obniżkę kosztów produkcji dzięki wycofywaniu środków trwałych z eksploatacji przy utrzymaniu co najmniej na tym samym poziomie wolumenu produkcji. Obniżka ta wynika z wyeliminowania kosztów ogólnozakładowych i może być wykorzystana w formie "wolnych nakładów" w innych obiektach. Tym samym można zwiększyć wykorzystanie czasu pracy innych funkcjonujących środków trwałych.

Zmniejszenie nakładów na konserwację

Efekt zmniejszania zapotrzebowania na konserwację powstaje dlatego, że za pośrednictwem wycofywania usuwa się określoną liczbę środków trwałych z ogólnego istniejącego stanu i tym samym przewidziane środki dla zapewnienia ich dalszej funkcjonalności i bezpiecznego użytkowania, jako przesłanka zdolności eksploatacyjnej, stają się zbędne.

Od wielkości i struktury wycofywanych środków trwałych oraz od terminów ich likwidacji zależne jest to, jak duże będą nakłady na konserwację, których nie potrzeba w przyszłości ponosić. Aby obniżyć ciągle wzrastające nakłady na remonty w gospodarce narodowej i przeciwdziałać zwiększeniu liczby zatrudnionych przy konserwacji, należy zapewnić, aby do wycofywania przeznaczyć takie środki trwałe, które powodują bieżące wysokie, a momentami stale wzrastające, nakłady na konserwację.

Wycofywanie części środków trwałych wymagających wyższych od przeciętnych nakładów na konserwację prowadzi nie tylko do absolutnego zmniejszenia zakresu konserwacji w takiej wysokości, jaka byłaby niezbędna dla dalszej eksploatacji, lecz prowadzi także dodatkowo do względnego spadku przeciętnego zapotrzebowania na konserwację.

Likwidowanie, względnie wyzwalanie, nowych powierzchni i pomieszczeń

Efekt wycofywania polegający na usuwaniu, względnie wyzwalaniu, dodatkowych powierzchni i pomieszczeń ma w szczególności wówczas duże znaczenie, gdy nie ma koniecznej - w wypadku inwestycji restytucyjnych - zgody na wznoszenie budowli lub budynków, jako że nie zakończono jeszcze właściwego procesu wycofywania. Zjawisko powyższe zachodzi w szczególności w związku z relacją zachodzącą między wycofywaniem i inwestycjami w momencie, gdy odnawia się środki trwałe. Związane jest to z tym, że przede wszystkim powierzchnia jest z natury rzeczy obiektywnie ograniczona, a ponadto środki materialne i finansowe dla stworzenia, względnie przygotowania, nowych powierzchni stoją do dyspozycji w ograniczonej wysokości. Tak też nakłady przypadające na przygotowanie

niezbędnych powierzchni, względnie pomieszczeń produkcyjnych zwolnionych w wyniku wycofywania, są w wielu wypadkach mniejsze niż byłyby one przykładowo niezbędne w wypadku stworzenia podobnych powierzchni czy pomieszczeń drogą inwestycji. Tym samym stworzone zostają nie tylko rzeczowe warunki dla realizacji dalszych przedsięwzięć wchodzących w zakres reprodukcji drogą wyzwalania wolnych powierzchni i pomieszczeń, lecz jednocześnie wywiera się wpływ na wysokość materialnych i finansowych nakładów na przedsięwzięcia typu odtworzeniowego.

Efekt wyzwolenia powierzchni i pomieszczeń ma miejsce z odpowiednim opóźnieniem czasowym - występuje mianowicie dopiero po zakończeniu procesu wycofywania. Jest to specyficzna właściwość wycofywania.

Zmiana warunków pracy specyficznych dla danej grupy środków trwałych

Zmiana warunków pracy jest substancjonalnie związana z usuwaniem określonych obiektów, bowiem wraz z usunięciem obiektu zanika jego oddziaływanie na otoczenie. Wymogi dotyczące

- fizycznych i psychicznych właściwości siły roboczej (dokładność i szybkość w pracy, wysoki fizyczny lub psychiczny nakład na obsługę),

- kwalifikacji siły roboczej związanych ściśle z wiadomościami, zdolnościami, sprawnością i doświadczeniem,

- rozmiaru dopuszczalnego obciążenia siły roboczej w środowisku pracy (zanieczyszczenia, hałas, działanie materiałów szkodliwych, ekstremalne temperatury itp.),

które do tej pory kształtowały dane warunki pracy, odpadają wraz z usunięciem obiektu z eksploatacji. O ile były to warunki dopuszczalne dla pracowników, to poprzez wycofywanie środków trwałych następuje poprawa środowiska pracy ludzi zatrudnionych na danym odcinku procesu produkcyjnego. Obiektem wycofywania winny być przede wszystkim tylko te środki trwałe, które:

- powodują wysokie obciążenie psychologiczne i fizjologiczne,
- stawiają względnie niewielkie i jednostronne wymogi dotyczące kwalifikacji,

- związane są w wielu wypadkach z dalszymi niekorzystnymi warunkami pracy.

Wycofywanie urzeczywistnia w określonym stopniu wymogi naukowej organizacji pracy, względnie stwarza bezpośrednie przesłanki dla ich urzeczywistnienia.

Charakterystyka potencjalnych następstw
wycofywania środków trwałych z eksploatacji

Poprawa wykorzystania środków trwałych

Potencjalny efekt likwidacji środków trwałych, jakim jest poprawa ich wykorzystania, związany jest przede wszystkim z takimi innymi następstwami likwidacji, jak:

- redukcja stanu środków trwałych,
- likwidacja stanowisk pracy,
- wyzwalanie rezerw siły roboczej.

Wyższy stopień wykorzystywania dotyczy określonych części środków trwałych pozostających nadal w produkcji. Następstwa wycofywania odnoszą się zarówno do wykorzystywania ekstensywnego, jak i intensywnego. Wyższy stopień ekstensywnego wykorzystywania środków trwałych osiąga się na drodze:

- zwiększenia poziomu zmianowości,
- obniżenia czasu postojów urządzeń wyposażenia.

Zwiększenie poziomu zmianowości pracy jest wynikiem realizacji możliwości ponownego zatrudnienia rezerw sił roboczych, jakie powstają na skutek wycofania środków trwałych, przy pozostałych maszynach i urządzeniach produkcyjnych. Obniżenie czasu postojów jest możliwe przede wszystkim w przypadku, gdy postoje te wiążą się z wycofanymi środkami trwałymi, pochłaniającymi wiele czasu na konserwację i remonty. Zwiększenie intensywności wykorzystywania środków trwałych osiąga się przez to, że odpadają pracochłonne i przestarzałe operacje i cykle robocze wykonywane dotąd przez wyłączone obiekty. Operacje te mogą być przejęte przez działające po wyłączeniu środki trwałe, o ile te odznaczają się odpowiednimi właściwościami wartościowo-użytkowymi. Zwiększenie stopnia ekstensywnego i intensywnego wykorzystywania istniejących środków trwałych, osiągane na drodze wyłączeń z produkcji, jest skutecznym zabiegiem racjonalizatorskim szczególnie w obecnych warunkach naszej gospodarki narodowej.

Wyzwalanie rezerw siły roboczej

Wyzwalanie rezerw siły roboczej może być działaniem o charakterze wartości użytkowej, jeśli na skutek eliminowania środków trwałych zlikwidowane zostaną stanowiska pracy faktycznie obsadzone pracownikami. Likwidacja środków trwałych odpowiada wówczas celowi stawianemu przez intensyfikację produkcji społecznej, jeżeli prowadzi ona do obsadzenia nowych stanowisk pracy (zainstalowanych w miejsce wycofanych) mniejszą liczbą pracowników niż zatrudnionych było poprzednio.

Rezerwy siły roboczej wyzwolone dzięki wycofywaniu mogą być wykorzystywane:

- dla polepszenia stopnia wykorzystania pozostających obiektów majątku trwałego,
- dla obsadzenia nowo stworzonych miejsc pracy powstałych dzięki zrealizowanym inwestycjom.

Poprzez efekty wycofywania dokonują się określone zmiany w istniejących środkach trwałych, w ich wartości użytkowej i strukturze tej wartości. Ustalenie efektów o charakterze użytkowym jest nieodzowne dla określenia efektywności wycofywania. Przesłanką dla tego przedsięwzięcia jest to, że w zasadzie można poznać i ustalić potencjalny zakres i kierunek oddziaływania tychże procesów w celu planowego i efektywnego przeprowadzenia niezbędnych zmian w obecnie istniejących obiektach majątku trwałego. Zmniejszenie potencjalnych skutków wycofywania stanowi podstawę ustalenia rzeczywistych efektów danego konkretnego wycofania. Te faktyczne skutki są, jako pożądane efekty, istotnym punktem wyjściowym dla planowania wspomnianych przedsięwzięć.

Alfred Köhler

SELECTED PROBLEMS OF WITHDRAWAL OF FIXED ASSETS
FROM EXPLOITATION

The present situation in the GDR in the field of withdrawal of fixed assets from exploitation is characterized with a small degree of withdrawal of capital goods and considerable break-up of such operations into numerous small-range operations. Simultaneously it should be remembered that the process of fixed assets withdrawal constitutes one of the stages of fixed assets reproduction.

In order to meet the requirements imposed by comprehensive planning of the reproduction process it should be accepted that the basis of making decisions concerning withdrawal of fixed assets should be provided not by standardized life span of fixed assets and amortization periods based on it, but conclusions concerning utility value of fixed assets.

The article also discusses in detail consequences of fixed assets liquidation for their utility value. They possess a character of inevitable and potential consequences.